

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Договір позики як загальна договірна конструкція є підставою для виникнення правовідносин, учасниками яких є будь-які фізичні або юридичні особи, оскільки ЦК України не містить жодного винятку як щодо суб'єктного складу, так і щодо права на одержання від позичальника процентів від суми позики, розмір і порядок одержання яких встановлюється договором (ч. 1 ст. 1048 ЦК України).

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» є спеціальним нормативним актом, який регулює відносини спеціальних суб'єктів — учасників ринку фінансових послуг, і його дія не поширюється на всіх інших юридичних і фізичних осіб — суб'єктів договору позики, правовідносини яких регулюються нормами статей 1046—1048 ЦК України

ПОСТАНОВА

*Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 18 липня 2012 р.
(в и т я г)*

У квітні 2010 р. К. звернулася до суду із позовом до Г.Н. та Г.Р. про стягнення коштів за договором позики.

Позовні вимоги вона мотивувала тим, що 7 листопада 2007 р. за договором позики передала відповідачам 1 тис. доларів США та 750 грн, які вони зобов'язувались повернути до 28 листопада 2008 р. і сплачувати щомісячно 10 % за користування коштами, про що написали розписку. Позивачка зазначила, що у квітні 2008 р. Г.Н. та Г.Р. повернули їй лише частину коштів в розмірі 100 доларів США та 75 грн. К. просила стягнути з відповідачів 7 тис. 135 грн 50 коп. основного боргу та 20 тис. 588 грн відсотків за користування коштами.

Ладижинський міський суд Вінницької області рішенням від 18 травня 2010 р. позов задовольнив, постановивши стягнути солідарно з Г.Р. та Г.Н. на користь К. 7 тис. 132 грн 50 коп. основного боргу за договором позики, 20 тис. 588 грн процентів від суми позики, судовий збір у сумі 277 грн 21 коп. та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Рішенням Апеляційного суду Вінницької області від 22 липня 2010 р. рішення міського суду скасоване. Стягнуто з Г.Р. та Г.Н. солідарно на користь К. 7 тис. 132 грн 50 коп. основного боргу, 3 % річних від простроченої суми в розмірі 549 грн 90 коп., 71 грн судового збору та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 8 грудня 2011 р. касаційну скаргу К. відхилив.

У лютому 2012 р. К. подала заяву про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 грудня 2011 р. з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме Закону від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі — Закон), до правовідносин сторін — фізичних осіб із договору позики.

На обґрунтування заяви К. додала ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 грудня 2011 р., в якій, на думку заявниці, по-іншому застосовано зазначену правову норму.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 червня 2012 р. справу за позовом К. до Г.Н., Г.Р. про стягнення коштів за договором позики допущено до провадження Верховного Суду України в порядку гл. 3 розд. V ЦПК.

Перевіривши матеріали справи та наведені в заяві доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Так, ухвалюючи рішення про задоволення позову К., суд першої інстанції виходив із факту укладення сторонами — фізичними особами договору позики, за умовами якого позикодавець має право одержувати щомісячно від позичальників 10 % від суми позики.

Оскільки відповідачі не виконали умови договору, суд на підставі статей 525, 526, 530, ч. 3 ст. 545, 536, ч. 1 ст. 1046, 1048 ЦК стягнув на користь позивачки суму боргу та проценти за користування коштами.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення, апеляційний суд, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, дійшов висновку про те, що на правовідносини сторін поширюється дія Закону, а К. не мала визначених цим Законом повноважень на надання грошових коштів на умовах позики зі сплатою процентів.

Водночас в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 грудня 2011 р., що заявниця надала як приклад неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, в справі за позовом К. до П. про стягнення позики та процентів за користування коштами суд касаційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої та апеляційної інстанцій, зазначив, що суди помилково застосували до спірних правовідносин Закон, оскільки він регулює відносини, пов'язані з функціонуванням фінансових ринків і наданням фінансових послуг споживачам, а на правовідносини фізичних осіб, які не є учасниками ринку фінансових послуг, його дія не поширюється.

Таким чином, вбачається неоднакове застосування судами касаційної інстанції норм

статей 1046—1048 ЦК та Закону в частині права позикодавців — фізичних осіб на отримання від позичальників обумовлених договором процентів за користування позикою (ч. 1 ст. 1048 ЦК).

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні одних і тих самих норм права (ст. 1048 ЦК та Закону), Верховний Суд України виходить із такого.

У Законі, який набрав чинності 23 серпня 2001 р., встановлено загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг.

Аналіз Закону дає підстави для висновку, що він є нормативним актом спеціальної дії та регулює відносини, пов'язані з функціонуванням фінансових ринків і наданням фінансових послуг споживачам.

У цьому Законі зазначено, що його метою є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності та розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України.

У частинах 1, 2 ст. 2 Закону, які визначають сферу його дії, вказано, що він регулює відносини, що виникають між учасниками ринків фінансових послуг під час здійснення операцій з наданням фінансових послуг. Фінансові установи в Україні діють відповідно до цього Закону з урахуванням норм законів України, які встановлюють особливості їх діяльності.

Визначення фінансових установ наведено у п. 1 ст. 1 Закону.

У п. 7 ст. 1 Закону зазначено вичерпний перелік суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону. Це — учасники ринків фінансових послуг, до яких належать юридичні особи та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України та споживачі таких послуг. При цьому дія Закону поширюється не на всі юридичні особи, а лише на ті, які є професійними учасниками ринку фінансових послуг.

У ч. 4 ст. 5 Закону вказано, що можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, визначаються законами та нормативно-правовими

актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, виданими в межах їх компетенції.

Згідно з визначенням, наведеним у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону, фінансова послуга — це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Перелік видів фінансових послуг міститься у ст. 4 Закону, до яких, зокрема, належать надання коштів у позику та надання поручительства.

З аналізу зазначених правових норм вбачається, що сфера дії Закону за суб'єктивним складом учасників обмежена і не поширюється на юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, а також на фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Позивачка за своїм правовим статусом не належить ні до юридичних осіб, ні до суб'єктів підприємницької діяльності, які відповідно до Закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, а тому немає підстав застосування положень цього Закону до спірних правовідносин.

У свою чергу поняття «фінансова послуга» не пов'язане лише із фінансовими установами.

Аналіз норм чинного законодавства (зокрема, пунктів 6, 7 ст. 4 Закону статей 553, 1046 ЦК) дає підстави для висновку, що окремі послуги, які належать до фінансових послуг (наприклад, надання коштів у позику, поручительства) можуть надаватися не тільки фінансовими установами — учасниками ринку з надання фінансових послуг або юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але і фізичними особами, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Якщо Закон регулює відносини лише за участю учасників ринків фінансових послуг,

то відносини між фізичними особами, зокрема щодо договорів позики, поруки, регулюються нормами ЦК (статті 553—559, 1046—1053).

Договір позики як загальна договірна конструкція є підставою для виникнення правовідносин, учасниками яких є будь-які фізичні або юридичні особи, оскільки ЦК не містить жодного винятку як щодо суб'єктного складу, так і щодо права на одержання від позичальника процентів від суми позики, розмір і порядок одержання яких встановлюється договором (ч. 1 ст. 1048 ЦК).

Таким чином, слід дійти висновку, що Закон є спеціальним нормативним актом, який регулює відносини спеціальних суб'єктів — учасників ринку фінансових послуг, і його дія не поширюється на всіх інших юридичних та фізичних осіб — суб'єктів договору позики, правовідносини яких регулюються нормами статей 1046—1048 ЦК.

Зазначеного висновку слід дійти і з урахуванням дії темпоральних правил (принцип дії закону у часі), виходячи з яких у випадку колізії законів (якщо виникає суперечність між двома або більше чинними нормативними актами, прийнятими стосовно одного і того ж питання) застосовується акт, виданий пізніше, як у випадку, коли про скасування старих норм прямо зазначено у новому законі, так і у випадку, коли таких застережень у новому законі немає.

Отже, оскільки К. не належить до суб'єктів, на яких поширюється дія Закону (не є учасником ринку фінансових послуг), суд апеляційної інстанції, з яким погодився касаційний суд, дійшов помилкового висновку про застосування до спірних правовідносин цього Закону.

За таких обставин, керуючись статтями 360², 360³, 360⁵ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заяву К. задовольнила частково: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 грудня 2011 р. в частині відмови в задоволенні позову К. про стягнення відсотків за користування коштами за договором позики скасувала, справу в цій частині передала на новий касаційний розгляд.

Для визначення правової підстави розірвання трудового договору у зв'язку з порушенням працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 КЗпП України) має значення лише факт порушення, яке спонукало працівника до розірвання трудового договору за власним бажанням, а не поважність чи неповажність причин такого порушення або істотність порушення трудових прав працівника.

Самостійно змінювати визначену працівником причину звільнення з роботи власник або уповноважений ним орган не вправі

ПОСТАНОВА

Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 31 жовтня 2012 р.

(в и т я г)

У березні 2009 р. С. звернувся до суду з позовом до відкритого акціонерного товариства «Комерційний банк «Надра» (далі — ВАТ КБ «Надра»), перетвореного пізніше на публічне акціонерне товариство «Комерційний банк «Надра» (далі — ПАТ КБ «Надра»), про зміну формулювання причин звільнення з роботи, стягнення вихідної допомоги та середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні.

Позивач зазначив, що працював провідним спеціалістом центру розвитку компетенцій управління розвитку персоналу департаменту управління персоналом ВАТ КБ «Надра». У листопаді 2008 р. та січні 2009 р. працедавець порушив встановлені законом строки виплати заробітної плати. Також у листопаді 2008 р. С. було примусово відправлено у відпустку за власний рахунок без збереження заробітної плати, а впродовж січня та лютого 2009 р. від нього вимагали звільнитися з роботи за власним бажанням, мотивуючи це потребою у скороченні чисельності працівників у зв'язку з проведенням антикризових дій та з метою оптимізації витрат працедавця. За таких обставин 13 лютого 2009 р. С. подав заяву про звільнення за власним бажанням на підставі ч. 3 ст. 38 КЗпП внаслідок порушення працедавцем законодавства про працю. Однак 13 лютого 2009 р. його було звільнено з роботи за ч. 1 ст. 38 КЗпП. Вважаючи, що працедавець незаконно змінив правові підстави його звільнення, позивач просив змінити формулювання причин розірвання договору з ним із ч. 1 ст. 38 КЗпП на ч. 3 ст. 38 КЗпП, а також стягнути на його користь із працедавця передбачену ст. 44 КЗпП вихідну допомогу та середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні.

Шевченківський районний суд м. Києва рішенням від 22 вересня 2011 р., залишеним без змін ухвалами Апеляційного суду м. Києва від 7 лютого 2012 р. та судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримі-

нальних справ від 15 березня 2012 р., у задоволенні позовних вимог відмовив.

У заяві про перегляд Верховним Судом України рішення суду касаційної інстанції С., пославшись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ст. 38 КЗпП, просив скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове рішення, яким позов задовольнити.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, пояснення особи, яка надає правову допомогу позивачу С. — адвоката П., на підтримання заяви та представника ПАТ КБ «Надра» Ш. на її заперечення, дослідивши матеріали справи та перевіrivши наведені в заяві доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що заява підлягає задоволенню частково.

Відповідно до змісту ст. 360⁴ ЦПК суд задовольняє заяву про перегляд справи Верховним Судом України і скасовує судові рішення у справі, яка переглядається з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, якщо встановить, що воно є незаконним.

За змістом ст. 38 КЗпП працівник має право з власної ініціативи в будь-який час розірвати укладений з ним на невизначений строк трудовий договір. При цьому строк розірвання трудового договору і його правові підстави залежать від причин, які спонукають працівника до його розірвання і які працівник визначає самостійно. Якщо вказані працівником причини звільнення — порушення працедавцем трудового законодавства (ч. 3 ст. 38 КЗпП) — не підтверджуються або працедавцем не визнаються, останній не вправі самостійно змінювати правову підставу розірвання трудового договору на ч. 1 ст. 38 КЗпП.

(Продовження на с. 35)

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

(Закінчення. Початок постанови на с. 17)

У справі, яка переглядається, суд установив, що С. перебував із ПАТ КБ «Надра» в трудових відносинах на умовах трудового договору, укладеного на невизначений строк. 13 лютого 2009 р. С. подав заяву про звільнення з роботи за власним бажанням у зв'язку з порушенням працедавцем законодавства про працю (ч. 3 ст. 38 КЗпП). Того ж дня його було звільнено з роботи на підставі ч. 1 ст. 38 КЗпП.

Вважаючи таке звільнення правомірним, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися апеляційний та касаційний суди, виходив із того, що порушення працедавцем законодавства про працю мало разовий характер, було зумовлене поважними причинами і не потягло істотного порушення трудових прав позивача.

Однак при цьому суд не врахував того, що для визначення правової підстави розірвання трудового договору значення має лише факт порушення законодавства про працю, яке спонукало працівника до розірвання трудового договору з власної ініціативи, а не поважність чи неповажність причин такого порушення або істотність порушення трудових прав працівника.

Крім того, суд не врахував, що власник або уповноважений ним орган не вправі самостій-

но змінювати визначену працівником причину звільнення з роботи.

За таких обставин рішення суду не можна визнати законним.

В ухваленому 11 травня 2012 р. судом касаційної інстанції рішенні у справі з подібних правовідносин за позовом Особи 1 до ПАТ «КБ «Надра», на яке послався заявник, суд касаційної інстанції зазначив, що за наявності факту порушень законодавства про працю працівник має підстави для реалізації передбаченого ч. 3 ст. 38 КЗпП права на розірвання трудового договору у визначений ним строк з отриманням вихідної допомоги (справа № 6-35524ск11).

Таким чином, за однакових фактичних обставин судом касаційної інстанції неоднаково застосовано одну і ту саму норму матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Керуючись п. 1 ч. 1 ст. 355, п. 1 ч. 1 ст. 360³, частинами 1, 2 ст. 360⁴ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заяву С. задовольнила частково: ухвалу судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 березня 2012 р. скасувала, направила справу на новий касаційний розгляд.